

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מונחי מטאורולוגיה

„תנשב רוח קלה, והים יהיה שקט“ — הודעה זו או דומה לה אנו שומעים יום-יום בתחזית מזג-האוויר שבחדשות הרדיו. אנו שומעים את המלים ומבינים אותן, שהרי מלים פשוטות וידועות מאוצר המלים של כולנו הן: רוח קלה... ים שקט. או למחרת היום: „תנשב רוח מתונה, והים יהיה נוח“. שוב הכול מובן וברור; רוח מתונה... ים נוח.

מי מן המאזינים שאל את עצמו, מדוע באה בתחזית דווקא מלה זו ולא אחרת? האם בוחר החזאי במלים ככל העולה על רוחו, קורא היום לרוח, שאינה חזקה, „רוח קלה“ ומחר — „רוח מתונה“? או אולי יש תכנית וכוונה בשימוש במלים אלה דווקא ולא באחרות, אף על פי שסתם-שומע אינו מבחין בין הוראות המלים קרובות-המשמעות, ובעיניו אין הבדל רב — או אין כל הבדל — בין „רוח קלה“ ל„רוח מתונה“ ובין „ים שקט“ ל„ים נוח“.

סופר או משורר, המתאר סערה בים, ישתמש במלים „סערי“, „סופה“, „ים סוערי“, „ים רוגשי“, „ים זועף“ כראות

עיניו, לפי צורכי התוכן והצורה. וכך נעשה גם אנו ונאמר
פעם, השמים מעוננים" ופעם — בלשון נמלצת יותר, אבל
בלי הבדל במובן — "שמים מועבים".

אולם המטאורולוג אינו לא משורר ולא סופר ואף לא
סתם-משוחח. הוא בעל-מקצוע, הפונה בדבריו קודם-כול אל
חבריו למקצוע או אל אנשים קרובים למקצועו, כגון ספנים
ודייגים. משום-כך לשונו — בפרט בהודעותיו הקצרות,
המחייבות דיוק — אינה לשון הכלל; והמלים, שהוא משתמש
בהן, אינן בעלות אותן ההוראות הידועות לכול, כי אם מלים
אלה הן מונחים מקצועיים.

מהו מונח מקצועי? — הוא מלה או ביטוי, שיש לו
משמע מיוחד וערך מיוחד בפי אדם הבקי במקצוע מסוים.
כולנו יודעים, למשל, מה זאת "עבודה"; אך רק מי שלמד
פיסיקה וטכניקה, יודע את המשמעות המיוחדת של המונח
המקצועי "עבודה".

כך נתייחדו אף למקצוע המטאורולוגיה מלים מסוימות
בתור מונחים מקצועיים. על-ידי כך קיבלו הוראות מסוימות
ומוגדרות במושגים מדעיים, ומשמעותם של רבים מהם
מבוססת על מדידה מדויקת פחות או יותר. במטאורולוגיה
אסור להחליף "סער" ב"סופה". "סער" הוא רוח בעלת
מהירות מסוימת, ו"סופה" היא רוח בעלת מהירות אחרת.
כך יש הבדל בין "רוח קלה" ל"רוח מתונה", בין "ים שקט"
ל"ים נוח", בין "שמיים מעוננים" ל"שמים מועבים". ככל
בעלי-המקצועות לקחו המטאורולוגים מלים מלשון הכלל,
השכיבו אותן במיטת-סדום מקצועית, קיצרו ומתחו אותן.

צמצמו והרחיבו את הוראותיהן, כדי שיתאימו לצורכי ההבעה המדויקת.

המלים, שאנו שומעים בתחזית מזג-האוויר, הן אפוא מונחים, שלכל אחד מהם משמעות מיוחדת, ואין להחליפם זה בזה. המונחים שבתחזית שייכים ברובם למערכות אחדות של מונחים, המציינים תוצאות של תצפית ומדידה לפי חלוקה מוסכמת בהסכם בין-לאומי. כך מתחלקות, למשל, מידות חוזק-הרוח לשלוש-עשרה דרגות. כל אחת מדרגות אלה מצוינת במספר — מ' 0 עד 12 — ולכל אחד מן המספרים האלה מתאימה מלה מתארת מסוימת. חוזק-הרוח מספר 0 נקרא „שקט“, מספר 1 נקרא „נשיבה קלה“, מספר 2 — רוח חרישית, מספר 3 — רוח קלה, מספר 4 — רוח מתונה, מספר 5 — רוח ערה, מספר 6 — רוח עזה, מספר 7 — רוח סוערת, מספר 8 — סער, מספר 9 — סער עז, מספר 10 — סער קשה, מספר 11 — סופה, מספר 12 — הוריקאן. מובן עתה, כי כמו שאין להחליף את המספרים, כך אין להחליף את המלים המתאימות להם.

מלבד הסולם של 13 דרגות לחוזק-הרוח נקבע סולם אחר, שכל אחת מעשר דרגותיו מציינת מצב מסוים של היס, וכמו בלועזית נתייחד גם בעברית שם-תואר מסוים לכל אחת מדרגות אלו. כנגד המספרים מן 0 עד 9 יש לנו המלים: דומם — שקט — נוח — גלי — גבה-גלים — רוגש — סוער — גועש — זועף — זועף לאין-ערוך. מה אין אדם מחליף 1 ב'2 או 5 ב'6, אף אין החזאי ומאזינו המבין מחליפים „שקט“ ב„נוח“ או „רוגש“ ב„סוער“.

בהירות השמים והתכסותם בעננים מתוארות
במטאורולוגיה במונחים קבועים, שגם אותם אנו שומעים
לפעמים בתחזית מזג-האוויר. שמים נקיים בהחלט מעננים
קרויים „צחים”, ושמים, שכולם מכוסים עננים, נקראים
„מועבים”, והדרגות שבין שני אלה הן: נאה – מעונן
חלקית – מעונן. אני חוזר ואומר: לכל אחד ממונחים אלה
הוראה של מידה הנמדדת במספרים, כל מונח מציינן, כי
אחוז מסוים מפני השמים מכוסה עננים.

המונחים האלה ורבים אחרים נאספו במילון מיוחד,
שהוכן בידי ועדה משותפת לחיל-האוויר לישראל, לשירות
המטאורולוגי של משרד התחבורה ולוועד הלשון העברית.
לפי שעה אין המונחים נחשבים אלא כהצעה, אבל בימים
הקרובים יביאם ועד הלשון לפני ועדה מורכבת מחכמי-הלשון
ומבעלי-המקצוע לשם בדיקה ודיון מכריע. רבים מן המונחים
שבמילון הם מקובלים וידועים ממקצועות אחרים, אבל יש
בו גם מספר חידושים הבאים לספק דרישות מיוחדות של
המקצוע הנדון. אזכיר כאן רק שניים:

לפעמים תלוי באוויר כעין צעיף דק של אדי-מים או
של אבק, לא ערפל, אלא דק ושקוף ממנו. לפי ההצעה
שבמילון הוא נקרא: אָבֵךְ (באנגלית: haze), והאוויר, שבו
נמצא אובך זה, נקרא: אָבֵיךְ (hazy).

והמונח השני: לכולנו, בפרט ליושבי השפלה, ידוע
מזג-אוויר חם ולח כל-כך, שנדמה לנו, כאילו האוויר סמיך
ו„אפשר לחתוך אותו”, כמו שאומרים. אוויר כזה קרוי הָבֵיל
(באנגלית: sultry), כי הוא דומה לאווירו של מרחץ מהביל.

השתמשתי כאן במלה „מונח מקצועי“ בכוונה.
כדי למנוע אי־הבנה. אולם עליי להזכיר, כי לעתים קרובות
אומרים במקום זה גם „מונח טכני“. וזאת לדעת, כי „מונח
טכני“ פירושו לא רק מונח ממונחי הטכניקה. המלה
„טכני“ משמשת בצירוף זה במובנה המקורי של המלה
היוונית *tekhne*, שפירושה: אומנות, מלאכה, מקצוע. מונחים
„טכניים“ יש אסוף לא רק בטכניקה, אלא בכל המקצועות;
במדעי־הטבע, בפילוסופיה, בבלשנות, בצבא, בימאות וכו'.
עבודת המינוח — קביעת המונחים — במקצוע
המטאורולוגיה לימדתנו שוב, שעבודה זו בכל מקצוע
ומקצוע יכולה להצליח רק אם היא מבוססת על קיום
שני תנאים. התנאי הראשון הוא, שישתתפו במינוח
בעלי־מקצוע יחד עם חכמי־הלשון, כי רק אז
יש ביטחון — או לפחות תקווה — שכל מושג, החסר מונח,
יהיה מבואר היטב ומוגדר כהלכה וימצא את ביטויו ההולם
והנאה בלשון. והתנאי השני הוא, שלא ייקבעו מונחים
יחידים ומנותקים ממסכת עניינם, אלא שיידון בדרך
שיטתית פרק של מקצוע שלם. כי רק אז אפשר להגיע
לדיוק־ההבעה, ההכרחי בכל מונח מקצועי, ולמנוע סתירה
בין מונחים וכפילות מונחים. מלים רבות, יצירי הברקה
והשראה, שנראו יפות מאוד בשעת המצאתן המקרית, לא
עמדו במבחן המקצועי והמעשי, כאשר הגיע הזמן לשלב
אותן במערכת המונחים והמושגים של המקצוע כולו.